

Moje (ne) svoboda projevu ve škole

„Ještě něco?“ zeptá se mě a zpříma se mi podívá do očí. Mám jen dvě možnosti. Koušu se do rtu. „Ještě něco?“ zopakuje a na tváři ji hraje lehký vítězný úsměv. Rozhlédnu se po třídě a vidím v obličejích svých přátel záblesky očekávání volně přecházející ve zklamání z mého zarytého mlčení. Obrátím hlavu zpět k profesorce.

Při různých diskuzích s profesory se ve mně od malička mísí dvě hlavní emoce. Tou jednou je touha. Touha po nalezení pravdy a po spravedlnosti, kterou ve mně s takovou pozorností a pečlivostí vypěstovali mí rodiče. Cítím ji od kořínek vlasů až po konečky prstů, jak mě naplní a já nevidím ani nemyslím na nic jiného. Tuto touhu ještě umocňuje má dychtivost po svobodě vyjádřit vlastní názor, i kdyby snad byl menšinový nebo nepodporoval ten profesorův. V hlavě mi zní „Nesouhlasím s jediným slovem, co říkáte, ale do posledního dechu budu bránit vaše právo říkat je.“ a já jsem si jistá, že mám právo se vši slušností říct, co si myslím. Ale tou druhou emocí je strach. Ačkoliv si navenek ponechávám chladnou tvář hráče pokeru, mám z profesorů a jejich moci strach. Zním jen pár lidí, kteří dokážou unést, když nemají pravdu. A na prstech jedné ruky napočítám ty, kteří ustojí, když je opraví nebo jim oponuje v jejich očích níže postavený. Lidé jednoduše nemají rádi, když se mýlí, o to víc, když na to někdo přijde. Stačilo tedy, abych vešla na cestu upřímnosti a jejich zhrzené ego (někdy v podobě kola, jindy pancéřovaného BMW) mě mohlo kdykoliv srazit. Mohli mě trápit každou hodinu, potopit u každého zkoušení či testu. Mají arzenál zbraní a v mých očích tak neomezenou moc.

Právě tato moc učitele nad žákem činí z oné svobody projevu svobodu spíše formální. Oficiálně allowed to speak, ale skutečnost je jiná. Následky vyplývající z našeho svobodného projevu z ní činí svobodu pouze zdánlivou. Konsekvence své upřímnosti totiž dokáže zvládnout jen málokdo, a proto jen málokdo je v tomto ohledu svobodný ve skutečném slova smyslu. Šikovnou (i když možná nevědomou) manipulací a vytvářeným tlakem si pak nakonec sami nasazujeme pouta a do úst vkládáme roubík.

Ale hrozba absence svobody projevu studentů na školách neleží v tom, že se naučíme nesprávný vzoreček výpočtu rychlosti kuličky pohybující se v jedoucím vlaku, budeme vypočítávat matematický příklad příliš složitým způsobem, přestože existuje jednoduché a elegantní řešení nebo budeme chtět nechtět souhlasit s profesorem, pokud řekne, že v tropickém pásu hodně prší. Na povrchu na nás číhá nebezpečí v podobě armády „neomylných“, přehnaně sebejistých profesorů, kteří můžou být zkázou jak sami sobě, tak i všem ostatním. A jako nebezpečné magma uvnitř na pohled vyhaslé sopky se druhá vážnější hrozba skrývá a tkví právě v tom, že pokud už teď mlčíme a bojíme se promluvit, když má nad námi někdo moc dát nám špatnou známku, jak se budeme chovat, až o něco opravdu půjde?

Zvoní. Vcházím do třídy. Několik párů očí ke mně polekaně vzhledne, ale jejich pohled okamžitě zklidní, jakmile zjistí, kdo vešel. Jistě, nejsem přece profesor. Můžou být klidní. Já je

za vyrábění taháků přece nepotrestám. Já jim za použití taháku nenapišu pětku. A já je ani neprásknu těm, kdo by to udělat mohli. Jsem přece jedním z nich.

Vždycky mě rozčilovalo sledovat podvodné techniky svých spolužáků. Kolikrát jsem kypěla vzteky, odsuzovala jsem toto chování a dívala se skrz prsty na ty, kteří si dennodenně taháky psali. Přestože jsme ani my nebyli úplně bílé lilie, s kamarády jsme mezi sebou zesměšňovali tyto „hloupé chudáky“ a se škodolibým uspokojením jsme sledovali jejich dopadení (i když těch moc nebylo). Postupem času jsem je začala alespoň přesvědčovat, že to za to nestojí a že práce vyvinutá k tvorbě takového taháku je častokrát namáhavější než samotný proces učení. Většinou pak terč posměchu udělali oni ze mě, když technické vymoženosti umožňovaly tvorby taháků za pár minut a jejich následné zkopírování v desítkách sekund. Nikdy jsem si ale neuvědomila, že ten chudák jsem ve skutečnosti já. Už Dante ve své vizi pekla v Božské komedie popsal, že „nejtemnější místa v pekle jsou vyhrazena těm, kdo si v časech mravní krize zachovají neutralitu.“, tedy že neexistuje větší hřích než nečinnost. Přestože s počínáním svých spolužáků bytostně nesouhlasím, zavírám před tím oči, nikdy jsem proti tomu nic neudělala a ve finále se tak chovám ještě hůř než oni, protože já jdu proti svým zásadám. Děs z toho, že mě nebudou mít rádi, konflikt uvnitř mě samé, jestli je „bonzování“ správné, mě nutí být svědkem a kolikrát i spolupachatelem. Nepřipadá mi to férové a dennodenně mi to bourá mé vnitřní hodnoty, přesto jen mlčky přihlížím. Namlouvám si, že se nechci stát tou krysou a zradit je, ve skutečnosti se jen bojím následků. I tady je tedy má svoboda svázaná, tudíž pouze domnělá. Tenkrát jsem měla pocit, že pouta mi nasazují ostatní, přestože mě do vězení uzavíralo mé vlastní konformní jednání. Nedochozelo mi, že Kitty Genovese je má svoboda se vyjádřit a vrahem jsou nic nedělající svědci, tedy já.

Už Abraham Maslow to pochopil, a tak pocit bezpečí a sounáležitosti stojí v základě jeho pyramidy, a až nad ním se jako by nic tyčí potřeby uznání, sebedůvěra a sebeúcta. To znamená, že většina z nás prostě drží pusy, pokud její otevření znamená nějakou sankci. My se totiž bojíme. Bojíme se následků, moci ostatních, jejich vlivu na naši budoucnost. Máme příšerný strach vystoupit z davu, i když nás jeho proud táhne špatným směrem. Tak moc se obáváme o své štěstí, že zapomínáme epikurejské „lepší žít nešťastně, ale rozumně, než naopak“. Jen se položíme na hladinu, abychom mohli dýchat, a necháme se unášet.

Svoboda projevu na školách je na zcela jiné úrovni, než byla před třiceti lety, a přitom jako bychom se nehnuli z místa. Principiálně je totiž problém stále stejný. Možnost svobody tu je, stejně jako tu byla vždy. My sami si ale nasazujeme pouta a dobrovolně zahazujeme klíč, přesně jako jsme to dělali i v minulosti. Lidé se prakticky dělí na tři skupiny. Ti, kteří se nechali unést líbivou melodií domnělé svobody a lžou si do vlastní kapsy, ti, kterým strachem ztuhlá hlava nedovolí otevřít ústa a nakonec jsou ti, kteří důvody své vlastní nesvobody hází na druhé (a je jedno, jestli na společnost, vládu nebo Evropskou unii).

Snad nám brzy dojde, že svou budoucnost v první řadě vytváříme my sami. A pokud se svobody nevzdáme, nikdo nám ji nevezme. Ta největší překážka totiž nejsou ostatní lidé. Je v nás samých.

Tereza Mrázková